

ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЗА ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

ON THE POSSIBILITY OF LIFE IMPRISONMENT FOR COMMITTING CORRUPTION OFFENSES

Лучинець Ю.В., студентка II курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

У статті здійснено аналіз можливості та доцільності застосування покарання у вигляді довічного позбавлення волі за корупційні правопорушення. Зокрема, автором охарактеризовано поняття та сутність корупційних правопорушень та покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Так, автор погоджується з тим, що перед державою та суспільством знову і знову постають завдання розробки і здійснення нових заходів для запобігання корупційним правопорушень, виявлення й усунення причин і умов, що сприяють їх скоєнню, застосування ефективного механізму притягнення осіб до юридичної відповідальності за їх скоєння, а також виховання громадян у дусі самосвідомості й дисципліни, суворого дотримання вимог чинного законодавства. Однак водночас зазначається, що пропозиція щодо застосування покарання у вигляді довічного позбавлення волі за корупційні правопорушення є сумнівною, адже у злочинах, за які уже передбачена можливість застосування покарання у вигляді довічного позбавлення волі, «ціна» злочину значно вища, ніж у корупційних правопорушеннях, адже йдеться про життя та здоров'я людини, що є найвищою соціальною цінністю, разом із тим суб'єкти цих злочинів нерідко потребують саме найсуворішої міри покарання, щоб уникнути подальшого скоєння ними аналогічних злочинів. Натомість цінності, які порушуються корупційними правопорушеннями, є іншими, справді, вони також несуть значний деструктивний характер та можуть впливати на все суспільство загалом. Так, останніми роками корупція через свою масштабність, багаторівневість і деструктивність стала питанням номер один для України, посунувши на задній план проблеми наркобізнесу, торгівлі зброєю, тероризму тощо. Нині корупція загрожує ідеалам демократії, правам людини і правопорядку загалом, руйнує належне управління, доброчесність і соціальну справедливість, перешкоджає конкуренції та економічному розвитку, підриває моральні засади суспільства. Проте, як показує практика зарубіжних країн, саме альтернативні позбавленню волі види покарання мають набагато більший саме запобіжний вплив щодо корупційних правопорушень, адже, як наголошує автор, кара – це не єдина мета покарання. З огляду на це у статті робиться висновок про недоцільність застосування довічного позбавлення волі за вчинення «корупційних правопорушень».

Ключові слова: корупційні правопорушення, покарання, довічне позбавлення волі, корупція.

The article analyzes the possibility and expediency of applying punishment in the form of life imprisonment for corruption offenses. In particular, the author describes the concept and essence of corruption offenses and punishment in the form of life imprisonment.

Thus, the author agrees that the state and society are again and again faced with the task of developing and implementing new measures to prevent corruption offenses, identify and eliminate the causes and conditions that contribute to their commission, use an effective mechanism to bring individuals to justice. Committing, as well as educating citizens in the spirit of self-awareness and discipline, strict compliance with current legislation. However, at the same time, it is noted that the proposal to apply life imprisonment for corruption offenses is questionable, because in crimes for which the possibility of life imprisonment is already provided, the "price" of the crime is much higher than in corruption offenses, because it is about human life and health, which is the highest social value, however, the subjects of these crimes often need the most severe punishment to avoid further commission of similar crimes. Instead, the values violated by corruption offenses are different, indeed, they are also significantly destructive and can affect society as a whole. Thus, in recent years, corruption due to its scale, multilevel and destructiveness has become the number one issue for Ukraine, pushing to the background the problems of drug trafficking, arms trafficking, terrorism and more. At present, corruption threatens the ideals of democracy, human rights, the rule of law in general, destroys good governance, integrity, and social justice, hinders competition and economic development, and undermines the moral foundations of society. However, as the practice of foreign countries shows, the alternatives to imprisonment have a much greater preventive effect on corruption offenses, because, as the author emphasizes, punishment is not the only purpose of punishment. In view of this, the article concludes that it is inexpedient to use life imprisonment for committing "corruption offenses".

Key words: corruption offenses, punishment, life imprisonment, corruption.

Усі країни світу тією чи іншою мірою борються з корупцією, яка ускладнює функціонування державного апарату, уповільнює економічні процеси і деформує, іноді до невпізнанності, політичну систему.

Цілком очевидно, що суспільна безпека правопорушень, пов'язаних із корупцією (корупційних правопорушень), їх масова поширеність викликають недовіру та зневагу суспільства до владних інститутів, зумовлюють необхідність запобігання будь-яким проявам корупційного спрямування.

Українське законодавство містить чимало нормативно-правових актів, які регламентують різні напрями й форми запобігання корупційним правопорушенням. Є підстави вважати, що засоби, які вживалися державою протягом останніх десятиліть у боротьбі з корупційними проявами, не дали бажаного результату. Тому перед державою та суспільством знову постають завдання розробки і здійснення нових заходів для запобігання корупційним правопорушенням, виявленню й усуненню причин і умов, що сприяють їх вчиненню, застосуванню ефективного механізму притягнення осіб до юридичної відповідальності за їх скоєння, а також виховання громадян у дусі самосвідомості й дисципліни, суворого дотримання вимог чинного законодавства.

Одним із нововведень є пропозиція щодо застосування боротьби з корупційними правопорушеннями як довічного позбавлення волі за скоєння «корупційних злочинів» в особливо великих розмірах.

Так, 25 жовтня 2020 року проведено всеукраїнське опитування, на яке і виносилося питання: «Чи потрібно запровадити довічне ув'язнення за корупцію в особливо великих масштабах?». У результаті пропозицію довічного ув'язнення за корупцію в особливо великих розмірах підтримують 82,97% українців, а 13,87% – проти [1]. Разом із тим варто зауважити, що зазначена ідея викликала чимало дискусій, що й зумовило актуальність цього дослідження.

Відповідній проблематиці, пов'язаній з особливостями кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення, свого часу уже приділяли увагу О.Ю. Бусол [2], М.В. Киричко [3], Г.С. Крайник [4], М.І. Мельник [5], А.В. Савченко [6], В.І. Тютюгін [7], М.І. Хавронюк [8] та інші, проте питання можливості застосування покарання у вигляді довічного позбавлення волі за вказані правопорушення і досі не вирішені.

Мета цієї роботи – проаналізувати та з'ясувати можливість та доцільність застосування покарання у вигляді довічного позбавлення волі за корупційні правопорушення.

Насамперед вважаємо за доцільне коротко охарактеризувати зазначені інститути.

Так, відповідно до примітки до ст. 45 КК України корупційними вважаються правопорушення, передбачені низкою статей зазначеного кодексу, зокрема, статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у разі їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3-369, 369-2, 369-3 КК України [10].

Що ж до питання про критерій, який покладений законодавцем в основу відмежування корупційних правопорушень від інших злочинних діянь, то варто з цього приводу підтримати точку зору В.І. Тютюгіна та К.С. Косінової [9, с. 364], згідно з якою: «Аналіз складів злочинів, зазначених у примітці до ст. 45 Кримінального кодексу України, свідчить, що їх становлять діяння, які істотно різняться як за своїм складом, так і за ознаками».

У результаті авторами виокремлено такі ознаки, які є спільними для цих діянь.

По-перше, ознакою корупційних правопорушень є те, що їх скоєння завжди пов'язане з використанням особою влади, службового становища чи можливостей, які з такого службового становища випливають.

По-друге, для корупційних правопорушень характерним є не просто використання службового становища, а зловживання таким становищем.

По-третє, всім правопорушенням, зазначеним у примітці до ст. 45 КК України, властиве виключно умисне ставлення до вчинюваного діяння.

По-четверте, безумовно, корупційні правопорушення у своїй абсолютній більшості пов'язані з одержанням чи даванням (у тому числі пропозицією й обіцянкою таких дій) неправомірної вигоди.

По-п'яте, характерною ознакою корупційних правопорушень є суб'єкт їх скоєння: здебільшого це службові особи як публічного, так і приватного права та особи, які надають публічні послуги.

Нарешті, по-шосте, формулюючи поняття корупційних правопорушень, законодавець використав нетрадиційний спосіб визначення понять через рід і видову відмінність, вказуючи на ті ознаки, які мають бути притаманні всім діянням, що становлять вказану категорію, а спосіб перелічення всіх предметів і явищ, до яких застосоване таке поняття [7, с. 363–365].

Разом із тим варто зауважити, що в Україні за корупційні правопорушення найсуворіше покарання, яке передбачає КК України, становить позбавлення волі строком до 12 років, зокрема, ч. 4 ст. 368 КК України (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою в особливо великому розмірі, або вчинене службовою особою, яка обіймає особливо відповідальне становище – від 8 до 12 років позбавлення волі) та ч. 5 ст. 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою – від 7 до 12 років позбавлення волі) [9].

Якщо ж звернутися до зарубіжного досвіду встановлення покарання за корупційні правопорушення, то до 12 років позбавлення волі за «значну» корупцію передбачає законодавство Туреччини й Італії.

Найгуманніший підхід до корупціонерів існує у Фінляндії, де найдовший термін ув'язнення за цей злочин – 4 роки, а у Данії та Швеції – 6 років. Однак і про корупцію в цих країнах можна почути не так уже й часто, на відміну від тих же України чи Італії.

У Сінгапурі та Великій Британії за корупцію в особливо великих розмірах можна потрапити за ґрати до 7 років, у Португалії – до 8 років.

Німеччина та Франція не такі поблажливі до топ-корупціонерів. Законодавство цих країн за такі злочини передбачає до 10 років позбавлення волі.

Більш суворе покарання – до 15 років ув'язнення – можна отримати за «значну» корупцію у США, Білорусі, Казахстані, Грузії, РФ та Хорватії. Канада обмежилася максимальним терміном ув'язнення в 14 років.

Щодо довічного ув'язнення, то таке покарання за корупцію в особливо великих розмірах передбачено в низці країн, зокрема, в Індонезії, Південній Кореї та на Філіппінах.

Залежно від складності злочину у деяких країнах довічне ув'язнення може видатися подарунком, адже найсуворіший вирок передбачає смертну кару. Такий варіант може очікувати топ-корупціонерів у Таїланді, Ірані, Іраку, КНДР, В'єтнамі та на Кубі.

Моторошний факт: довічне ув'язнення та відрубання руки може спіткати корупціонера-високопосадовця в ОАЕ та Саудівській Аравії.

Що ж стосується довічного позбавлення волі в Україні, то це нині найвища міра покарання. Перш ніж стати самостійним покаранням, воно передбачалося як заміна смертної кари в порядку помилування, пізніше – як альтернатива смертної кари. Поява в українському законодавстві покарання у вигляді довічного позбавлення волі була зумовлена вступом України в 1995 році до Ради Європи, оскільки саме ця подія стала відправною точкою у процесі ліквідації покарання у вигляді смертної кари. Так, рішенням Конституційного Суду України від 29.12.1999 № 11-рп/99 [10] визнано положення ст. 24 Загальної частини та положення санкцій статей Особливої частини Кримінального кодексу України 1960 року, які передбачали смертну кару як вид покарання, такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), а внесення відповідних змін до КК України 1960 року Законом України від 22.02.2000 № 1483-III [11] замінили у всіх положеннях Кодексу смертну кару як вид покарання довічним позбавленням волі.

Відповідно до приписів КК України [9] довічне позбавлення волі встановлюється за скоєння особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених цим Кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк. Отже, довічне позбавлення волі є найсуворішим видом покарання.

Аналіз положень КК України свідчить про те, що довічне позбавлення волі належить до таких видів покарань, які встановлюються винятково за особливо тяжкі злочини, якими є переважно злочини насильницького характеру (17 злочинів, передбачених КК України). Крім того, довічне позбавлення волі, що передбачене в санкціях відповідних статей КК України, в альтернативі зі строковим позбавленням волі. Це означає, що суд має ухвалювати рішення щодо призначення цього виду покарання, якщо не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк.

Нарешті, розглядаючи морально-етичну сторону довічного позбавлення волі, неоднозначним є висновок щодо гуманності цього виду покарання. Зокрема, В.О. Човган висловив думку, що довічне ув'язнення аморальне і негуманне, позаяк воно фактично означає довічну кару засудженого [12].

Варто зауважити, у 2020 року мав відбутися Конгрес ООН з питань кримінального правосуддя та запобігання злочинності, ключовою темою якого є огляд питань, пов'язаних із довічним позбавленням волі в бік перегляду ситуації глобального збільшення цього виду покарання, обговорення його наслідків як для прав людини, так і для управління пенітенціарною системою. У зв'язку з пандемією COVID-19 його перенесено на весну 2021 року. Утім Комісія ООН з питань запобігання злочинності та кримінальному

правосуддю ще у 2018 році закликала ООН та її державчленів (а це і Україна) вирішити питання глобального збільшення довічного позбавлення волі та виконання цього покарання. Наголошувалося на тому, що більше півмільйона людей відбувають довічне ув'язнення, йде необґрунтоване зростання призначення цього виду покарання. Серед рекомендацій: застосовувати довічне позбавлення волі лише тоді, коли це вкрай необхідно для захисту суспільства та у випадках, якщо були скоєні «найтяжчі злочини» [12].

Тож з огляду на все зазначене, пропонуємо проаналізувати доцільність застосування покарання у вигляді довічного позбавлення волі за корупційні правопорушення в Україні.

Насамперед звертаємо увагу на те, що довічне позбавлення волі застосовується виключно до осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини. Водночас віднесення злочину до категорій особливо тяжкого передбачає встановлення основного покарання у вигляді штрафу за його скоєння ніж штраф у розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк понад десять років або довічне позбавлення волі. Серед корупційних правопорушень, які охоплюють більш-менш широкий спектр діянь, особливо тяжкими можуть бути лише 2 види злочинів: злочин, передбачений частиною 4 статті 368 КК України (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою в особливо великому розмірі, або вчинене службовою особою, яка обіймає особливо відповідальне становище, – санкція від 8 до 12 років позбавлення волі), і злочин, передбачений частиною 5 статті 191 КК України (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою, – санкція від 7 до 12 років позбавлення волі).

По-друге, не варто забувати і про те, що, як показує практика, корупція породжує корупцію, особливо у ситуації, коли розмір потенційного покарання зростає, а його невідворотність залишається вкрай сумнівною. Довічне позбавлення волі не є новацією для чинного законодавства, воно існує в КК з моменту його прийняття в 2001 році. І той факт, що з року в рік люди продовжують вчиняти злочини, за які передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, як і той, що суди продовжують засуджувати злочинців до цього виду покарання, яскраво демонструє не надто значний превентивний вплив довічного позбавлення волі. Яскравим прикладом зазначеного може бути Китай, де попри розгорнуту масштабну кампанію боротьби з корупцією та наджорсткі покарання, у тому числі і смертна кара, за даними Transparency International [13], рівень сприйняття корупції коливається в рамках 1–2 пунктів.

По-третє, пропонуємо здійснити елементарне порівняння кількох видів злочинів. Так, терористичний акт, що призвів до загибелі людини, – «ч. 3 ст. 258» КК України, тобто застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування

населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою, що призвели до загибелі людини, карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без такої [9].

Або ж передбачене ч. 2 ст. 439 КК України застосування зброї масового знищення, забороненої міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі [9].

Натомість, порівняємо передбачене ч. 2 ст. 364 КК України, зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, із метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи, використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваному законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, якщо воно спричинило тяжкі наслідки, тобто такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян [9].

І тепер уявімо собі, що ці дії караються позбавленням волі не на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, зі штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а довічним позбавленням волі.

Чи є це співрозмірним, логічним та справедливим? Вважаємо, що ні, адже у злочинах, за які уже передбачена можливість застосування покарання у вигляді довічного позбавлення волі, на наш погляд, «ціна» злочину значно вища, ніж у корупційних правопорушеннях, адже йдеться про життя та здоров'я людини, що є найвищою соціальною цінністю, разом із тим суб'єкти цих злочинів часто заслуговують саме найсуворішої міри покарання, щоб досягти мети запобігання подальшого скоєння ними аналогічних злочинів. Натомість цінності, які порушуються корупційними правопорушеннями, є іншими: справді, вони також несуть значний деструктивний характер та можуть впливати на все суспільство загалом, що вимагає кардинально інших заходів протидії корупційній злочинності, наприклад, довічне позбавлення можливості обіймати відповідні посади в органах влади, штраф, конфіскація майна тощо, оскільки, як показує практика зарубіжних країн, саме такі альтернативні позбавленню волі види покарання мають набагато більший саме запобіжний вплив, адже не варто забувати, що кара – це не єдина мета покарання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Понад 80% українців підтримують ідею довічного ув'язнення за корупцію – опитування Президента. *УКРІНФОРМ*: вебсайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/3105369-tesla-rozrobla-e-model-dostupnogo-elektromobila.html (дата звернення: 27.02.2021).
2. Бусол О.Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні в контексті сучасної антикорупційної стратегії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юр. наук.: 12.00.08. Київ, 2015. 479 с.
3. Киричко В.М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Харків: Право, 2013. 424 с.
4. Крайник Г.С. До питання виокремлення системи корупційних діянь у кримінальному та адміністративному законодавстві України. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2015. Вип. 30. С. 148–156.
5. Мельник М.І. Корупційні злочини. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2(5). С. 355–357.
6. Савченко А. Актуальні питання кримінальної відповідальності за корупційні злочини. *Право України*. № 12. 2015. С. 58–68.
7. Тютюгін В.І., Косінова К.С. Поняття та ознаки корупційних злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1(4). С. 388–396.
8. Хавронюк М.І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». Київ: Атіка, 2011. 424 с.

9. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
10. Рішення Конституційного Суду України у справі про смертну кару від 29.12.1999 № 11-рп/99/. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99> (дата звернення: 13.02.2021).
11. Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України : Закон України від 22.02.2000 № 1483-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 17. Ст. 123.
12. Човган В. Довічне відбування життя, або Життя після смерті в Україні. Права людини в Україні. *Інформаційний портал Харківської правозахисної групи : вебсайт*. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:KHQv7TxGQ5oJ:khpg.org/index.php%3Fid%3D1392728858+&cd=4&hl=uk&ct=clnk%gl=ua> (дата звернення: 13.02.2021).
13. Transparency International : *вебсайт*. URL: <https://www.transparency.org/en> (дата звернення: 13.02.2021).